

Uskonnonvapaustilanne Virossa

Teologinen aikakauskirja 6/2001

Jan Kiivit

Julkaisija: Helsinki. Teologinen julkaisuseura, 1896- .
Sarja: Teologinen aikakauskirja 6/2001. 106. vuosikerta.
ISSN 0040-3555. s. 550-553.

Verkkojulkaisu: 2002

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa selata verkossa. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

Helsingin yliopiston opiskelijakirjasto - www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi - opi-info@helsinki.fi

Uskonnonvapaustilanne Virossa

JAAN KIIVIT

JOHDANTO

Neuvostoliiton virallinen ideologia oli tunnetusti marxilainen ateismi. Koko yhteiskuntaa hallinneen ateistisen kasvatuksen ja propagandan yksi ilmeisesti tähän päivään asti huomaamatta jäänyt sivuilmiö oli uuden, vääristyneen sisällön antaminen perinteisille uskonnollisille käsitteille. Julkisuudesta suljetun uskonnollisen kielen luonnollinen kehitys pysähtyi vuosikymmeniksi. Sitä viljeltiin vain papiston pienessä ja suljetussa piirissä.

Viron valtiollinen itsenäisyys palautettiin kymmenen vuotta sitten. Ihmisten tiedot kristillisestä uskosta, kirkkojen toiminnasta ja uskonnoista ovat kylä yleensä parantuneet. Merkkinä siitä pidän positiivisen asennoitumisen lisääntymistä kristinuskoa ja kristillisiä kirkkoja kohtaan. Nykyisellään kansalaisista positiivisesti suhtautuvien osuus on noin 50 % (1994 37 %, 1998 49 %). Toisaalta uskonnollinen lukutaidottomuus, syvälle juurtuneet ennakkoluulot ja pelot, että kristillisestä uskosta voisi tulla uusi hallitseva ideologia, ovat lyöneet leimansa julkiseen keskusteluun sekä massamediassa että parlamentissa.

Esitän kaksi esimerkkiä kielenkäytön kehittymättömyydestä ja vääristyneisyydestä. Virolainen ei osaa erottaa uskonnollista uskoa uskonnosta. Käsitettä usko käytetään erittelemättä. Tai kun virolaiselle esitetään vaikkapa sosiologisessa tutkimuksessa kysymys: "Oletteko uskovaainen?", voi vastaus kuulua: "En ole, mutta olen luterilainen." Virolaisten parissa uskovaisuus tarkoittaa tosiuskovaisuutta tai kuulumista johonkin lahkoon.

PERUSTUSLAKI JA USKONNONVAPAAUS

Uskonnonvapauden ja samalla valtion ja uskonnollisten organisaatioiden suhteen perusta on määriteltä Viron tasavallan perustuslaissa. Sen 2. luvun § 40 kuuluu: "Jokaisella on omantunnon-, uskonnon- ja ajatuksenvapaus. Kuuluminen kirkkoihin ja uskonnollisiin yhdistyksiin on vapaata. Valtionkirkkoa ei ole. Jokaisella on vapaus yksin tai yhdessä toisten kanssa julkisesti tai yksityisesti toimittaa uskonnollisia toimituksia, kunhan se ei aiheuteta vahinkoa yleiselle järjestykselle, terveydelle tai siveellisyydelle." Kaikki kirkot ja uskonnolliset yhdistykset ovat teoriassa valtiollisen lainsäädännön edessä samantaisia.

Seuraava pykälä lisää, että "jokaisella on oikeus pysyä uskollisena omille mielipiteilleen ja vakaumuksilleen. Ketään ei saa pakottaa muuttamaan niitä. Vakaumuksilla ei voi puolustaa rikkomuksia. Ketään ei voi vakaumuksiensa vuoksi saattaa oikeudelliseen vastuuseen." Perustuslain § 42 kieltää valtion virastoja keräämästä ja tallettamasta tietoja Viron kansalaisten uskonnollisista vakaumuksista, jos kansalainen ei sitä omasta tahdostaan halua.

Uskonnonvapauden määrittely perustuslaissa seuraa kahta Viron riigikogun ratifioimaa kansainvälistä asiakirjaa: *Universal Declaration of Human Rights* (1948) sekä *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (1950). Sen vuoksi on yhdyttävä asiantuntijoiden näkemykseen, jonka mukaan uskonnonvapauden osalta Virossa on sovellettu kansainvälisiä oikeusnormeja.

Virossa on voimassa uskonnollisten yhdistysten autonomian periaate, vaikka julkisuudessa onkin epäilty Viron jäsenmäärältään suurimman eli luterilaisen kirkon yrittävän pyrkiä valtionkirkon asemaan. Perustuslaki sulkee pois sellaisen mahdollisuuden. Käytännössä tehdään kuitenkin ero nk. perinteisten kirkkojen (luterilaiset, ortodoksit, katolilaiset, baptistit, metodistit ja helluntailaiset) ja Viron uskonnolliseen maisemaan vasta äskettäin ilmestyneiden välillä (Jehovan todistajat, uusapostolinen kirkko, mormonit jne.). Erottelu ilmenee ekumeenisen Viron kirkkojen neuvoston toiminnassa. Sen jäsenenä mainitaan ensimmäiseksi ensiksi mainitut kirkot, jotka toimivat Virossa jo ennen neuvostomiehitystä (tarkkailijan asema neuvostossa on lisäksi adventisteilla). Kirkkojen neuvosto koordinoi jäsenkirkkojen toimintaa pääasiassa kahdella taholla. Ne ovat sielunhoito valtiollisissa instituutioissa (puolustusvoimat, vankilat) sekä uskonnolliset ohjelmat televisiossa ja radiossa.

KIRKKOJEN JA SEURAKUNTIEN LAKI

Vuonna 1993 tuli voimaan Kirkkojen ja seurakuntien laki (Kirikute ja koguduste seadus). Latvian ja Liettuan vastaavista laeista poiketen virolainen laki kohtelee kaikkia uskonnollisia yhdistyksiä tasaveroisesti. Seurakunnan rekisteröimiseen vaaditaan vähintään 12 henkilön anomus, seurakuntien liiton rekisteröimiseksi vähintään kolmen seurakunnan hakemus.

Perustajajäsenten ei tarvitse olla Viron kansalaisia. Paikallisia vaaleja koskevan lain mukaan täytyy ulkomaalaisilla kuitenkin olla oleskelu- ja työluupa Virossa viimeisen viiden vuoden ajalta. Vaikka uskonnollisen yhdistyksen tai kirkon hengellinen keskus voikin sijaita ulkomailla, sen johdon täytyy olla Virossa.

Virossa kirkot, seurakunnat ja seurakuntien liitot rekisteröidään sisäministeriön uskontoasiain osastossa (usuasjade osakond). Rekisteröinti laillistaa uskonnollisen yhdistyksen toiminnan. Uskontoasiain osastolla ei kuitenkaan ole oikeutta puuttua yhdistysten elämään eikä kontrolloida niiden toimintaa. Jos yhdistys rikkoo lakia, ongelmiin puuttuu poliisi tai verovirasto.

Toisaalta uskontoasiain osasto toimii välittäjänä uskonnollisten yhdistysten ja valtion virastojen välillä. Osasto välittää eteenpäin uskonnollisten organisaatioiden näkökannat, kun valmistellaan uusia lakeja ja informoi sitten uskonnollisia organisaatioita uusien lakien vaikutuksista. Sen lisäksi yksi osaston

päätehtävistä on tuntea Viron yleinen uskonnollinen kenttä ja toimia sovittelijana uskonnollisten yhdistysten keskinäisissä konflikteissa, jos osapuolet niin toivovat.

Kirkkojen ja seurakuntien laki takaa yksilöiden oikeuden osallistua uskonnollisiin toimituksiin vankeudessa, sairaalassa tai sotaväessä. Uskonnollisia toimituksia järjestävät uskonnolliset organisaatiot vastaavien instituutioiden suostumuksella.

Vuodesta 1991 lähtien on yleissivistävien koulujen, niin peruskoulujen kuin lukioiden, oppilaille ollut mahdollista saada uskonnonopetusta opetusministeriön vahvistamien opetusohjelmien pohjalta. Ohjelmat on valmistettu opetusministeriön ja kirkkojen neuvoston jäsenkirkkojen yhteistyönä. Oppilaille ja heidän vanhemmillaan on oikeus valita toivomuksensa mukaisesti uskonto vapaaehtoisena aineena, ja koulut on velvoitettu järjestämään opetusta, jos vähintään 15 saman ikäryhmän oppilasta sitä pyytää. Uskonnonopetus on ekumeenista, mutta historiallisista syistä opetusohjelma perustuu protestantiselle perinteelle.

Käytännössä suunnilleen 30 % yleissivistävistä kouluista antaa jossakin määrin uskonnonopetusta. Rajoja asettaa uskonnonopetuksen asema vapaaehtoisena aineena, pätevien uskonnonopettajien puute ja vanhempien välinpitämättömyys.

Sekä uskonnonopetusohjelmien että Kirkkojen ja seurakuntien lain suunnittelemiseen osallistuivat Viron kirkkojen neuvoston jäsenkirkkojen edustajat. Tämä on osoittautunut käytännössä oikeaksi ratkaisuksi. Ongelmia ei ole ollut lain valmistelussa eikä sen voimassaoloaikana. Kirkot ja seurakunnat ovat saaneet vapaasti järjestää omaa toimintaansa ja täyttää omaa tehtäväänsä lain suomissa rajoissa.

UUSIN KEHITYS

Vaikka kirkot ja valtio ovatkin olleet tyytyväisiä Kirkkojen ja seurakuntien lakiin, on Viron yleisen lainsäädännön kehitys aiheuttanut tarpeen tehdä lakiin tarkennuksia ja parannuksia. Tarpeen ovat aiheuttaneet lähinnä vuoden 1993 jälkeen voimaantullut siviililainsäädännön yleinen osa (Tsiviiliseadustikku üldosa seadus) ja Laki voittoa tavoittelemattomista yhdistyksistä (Mittetulundusühingute seadus).

Vuonna 1998 sisäministeriö esitteli riigikogulle uuden ehdotuksen Kirkkojen ja seurakuntien laiksi. Syyskuussa 2000 lakiehdotus läpäisi riigikogun ensimmäisen käsittelyn ja kesäkuussa 2001 uusi laki hy-

väksyttiin. Tasavallan presidentti jätti kuitenkin hänelle suoduin valtuuksin lain vahvistamatta. Sen vuoksi lakiehdotus otettiin uudelleen riigikogun käsitteilyyn ja tämän artikkelin ilmestyessä uusi laki on todennäköisesti jo hyväksytty.

Uutta lakiehdotusta kehiteltäessä puheenaiheeksi nousi erityisesti kaksi teemaa. Ne ovat uskonnollisten yhdistysten oikeudellinen jatkuvuus ja oikeudellinen status.

Oikeusministeriön nuorten juristien aloitteesta harkittiin, että kahdelle kirkolle - Viron evankelis-luterilaiselle kirkolle (Eesti Evangeelne Luterlik Kirik, EELK) ja Viron apostolis-ortodoksiselle kirkolle (Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik, EAÖK) - annettaisiin niiden historiallisen toiminnan jatkuvuuden ja jäsenistön suuruuden vuoksi julkisoikeudellisen instituution asema. Kummallakin kirkolla oli sellainen asema Viron tasavallassa vuoteen 1940 asti. Aloite ei saanut lakiehdotuksen käsittelyssä riigikogussa kannatusta. Perusteluna esitettiin yhtäältä, että näiden kirkkojen yhteiskunnallinen tehtävä on olennaisesti muuttunut, ja toisaalta, että jonkin uskonnollisen yhdistyksen etuoikeutettua kohtelua muihin verrattuna ei voi millään tavalla oikeuttaa.

Lakiehdotusta käsiteltäessä pohdittiin myös mahdollisuutta sisällyttää Saksan esimerkin mukaisesti kirkkojen ja uskonnollisten yhdistysten oikeudelliseen statukseen oikeus solmia yhteistyösopimuksia tasavallan hallituksen kanssa. Tätä aloitetta vastustivat pääasiassa vapaakirkot, jotka eivät ymmärtäneet tai halunneet ymmärtää, että sellainen oikeus kohentaisi kaikkien kirkkojen yhteiskunnallista asemaa. Sopimuksensolmimisoikeus, joka olisi käytännössä merkinnyt velvollisuuksia myös kirkkoille, olisi laajentunut koskemaan kaikkia uskonnollisia yhdistyksiä.

Syynä siihen, että presidentti jätti uuden Kirkkojen ja seurakuntien lain julistamatta, oli riigikogun ilmeisesti poliittisin taka-ajatuksin lakiin tekemä täydennys. Sen mukaan kirkkoa tai seurakuntien liittoa ei olisi voinut rekisteröidä, jos sen hallinto tai taloudellinen johto olisi Viron ulkopuolella toimivan johdon tai ylemmän elimen käsissä. Presidentti perusteli lain palauttamista sillä, että kyseinen täydennys merkitsisi sekaantumista uskonnollisten yhdistysten autonomiaan. Autonomia taas kuuluu kollektiivisen uskonnonvapauden kategoriaan. Esimerkkinä tästä mainittiin Seitsemännen päivän adventistien liitto, joka toimii Baltian valtioissa yhtenäisenä rakenteena. Uskon kuitenkin, että erityisesti ajateltiin tähän asti lailistamattomia ortodoksia seurakuntia, jotka toimi-

vat Virossa Venäjän ortodoksisen kirkon Moskovan patriarkaatin alaisuudessa. Viron apostolis-ortodoksinen kirkko taas kuuluu Konstantinopolin patriarkaatin alaisuuteen.

Todennäköisesti lokakuun lopussa tai marraskuun alussa 2001 hyväksyttävän uuden Kirkkojen ja seurakuntien lain merkittävimmät erot nykyiseen lakiin ovat seuraavat. Kirkkoja ja seurakuntia käsitellään yksityisoikeudellisina juridisinä henkilöinä, jotka muodostavat voittoa tavoittelemattomien yhdistysten alaryhmän. Tähän asti niiden oikeudellista statusta ei ollut määritelty. Laki voittoa tavoittelemattomista yhdistyksistä laajenee koskemaan uskonnollisia yhdistyksiä, lukuun ottamatta yhdistysten jäsenistön muodostumista ja johtamista koskevia kohtia. Tässä otetaan huomioon kirkkojen perinteiset ominaispiirteet (kaste, hengellinen hierarkia jne.). Sisäministeriön asemasta kirkkojen ja seurakuntien rekisteriä alkavat pitää tuomioistuimet erillisenä alarekisterinä voittoa tavoittelemattomien yhdistysten rekisterissä. Vähäisemmät täsmennykset uudessa laissa koskevat luostarien käsitteen määritelmää, edustus-oikeuden määrittämistä ja rippisalaisuuden säilyttämisen oikeutta. Erillään Kirkkojen ja seurakuntien laista kirkkoille ja seurakunnille jää lisäksi oikeus solmia yhteistyösopimuksia valtion laitosten kanssa toisten lakien pohjalta.

YHTEENVETO

Kun Viron itsenäisyys palautettiin 1991, Viro astui avoimeen yhteiskuntaan. Yhteiskunnan joka tasolla vähennettiin valtion valvontaa eikä uskonnollinen elämä ollut poikkeus. Kymmenen vuotta itsenäisyyttä ja kahdeksan vuotta Kirkkojen ja seurakuntien lain voimaoloa vahvistaa käsitystä, että uskonnollisen lainsäädännön alalla on lyönyt läpi periaate "vähemmän valvontaa, enemmän luottamusta". Valtion ja uskonnollisten yhdistysten keskinäiset suhteet perustuvat molemminpuoliseen luottamukseen.

Perustuslakia laatineilta puuttui varma käsitys valtion ja kirkon suhteista. Kun perustuslaissa sanotaan, että Virossa "ei ole valtionkirkkoa", tämä periaate tarkoittaa käytännössä, että valtio kohtelee kaikki uskonnollisia organisaatioita yhdenvertaisella pohjalla eikä suosi niistä mitään. Kaikilla uskonnollisilla yhdistyksillä on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet. Uskonnolliset yhdistykset saavat järjestää toimintansa vapaasti ja ovat riippuvaisia valtiollisista normeista vain silloin, jos niiden toiminta on vaaraksi yhteis-

kunnan turvallisuudelle, yleiselle järjestykselle, terveydelle tai siveellisyydelle tai toisten kansalaisten oikeuksille ja vapauksille.

Niin Länsi- kuin Itä-Euroopassakin on sääntönä perinteisten tunnustusten erityisasema, mikä tarkoittaa niiden parempaa kohtelua. Viro on tässä suhteessa ilmeisesti yksi harvoista poikkeuksista. Virolainen yhteiskunta on naapurimaihin verrattuna kaikkein sekularisoitunein, mikä saattaa selittää Viron uskontopolitiikan liberaalisuutta.

Uskonnollisten yhdistysten tietämys siitä, että ne ovat vähemmistöasemassa ei-kristillisessä yhteiskunnassa, on myötävaikuttanut siihen, että niiden keskinäiset suhteet ovat ystävälliset. Mielestäni ekumeeninen ilmasto Virossa on hyvä. Yhdysvaltain ulkoministeriön kansainvälinen uskonnonvapauden vuosikatsaus 2000 toteaa, että virolaiset ovat yleensä suvaitsevaisia uusien uskontojen suhteen, vaikkakin torjuvat lähetyssaarnaajat, joita pitävät lahkolaisina.

Näen maailmalla propagoitavassa ns. uussuvaitsevaisuudessa tai kaiken sallivuudessa aggressiivista kristinuskonvastaista ideologiaa. Puhutaan kyllä

ihmisten oikeuksista ja vapauksista, mutta unohdetaan ihmisen velvollisuudet ja vastuu. Sen vuoksi olen murhemielellä virolaisen yhteiskunnan tulevaisuudesta. Virolainen identiteetti perustuu vain osaksi perinteisille kristillisille arvoille. Se on haaste ennen kaikkea Viron evankelisluterilaiselle kirkolle mutta myös toisille kristillisille tunnustuksille Virossa. Miten saada kristillinen sanoma kuuluville uskonnollisesti välinpitämättömässä yhteiskunnassa, jossa perinteiden jatkuvuus on lähes katkennut? Mielestäni myös valtion tehtäviin kuuluu yhteiskunnan kulttuurisen jatkuvuuden varmistaminen. Virossa en sitä aina näe tapahtuvan. Muutokset suljetusta totalitaarisesta yhteiskunnasta vapaan markkinatalouden yhteiskuntaan ovat monille olleet liian nopeita ja jyrkkiä. Vaa'assa on yhteiskunnan henkinen terveys ja yhden pienen kansan säilyminen.

Suomennos Mikko Ketola